

UOT 334.732.2

KREDİT KOOPERATİVLƏRİNİN TƏŞKİLATI-İQTİSADI ASPEKTLƏRİ VƏ İNKİŞAF MEYİLLƏRİ

Həsən Abid oğlu İsrailov*

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Xülasə

Məqalədə kredit kooperativlərinin təşkilati-iqtisadi aspektləri, müasir dövrə uyğun gələn səciyyəvi xüsusiyyətləri tədqiq edilir, onların Azərbaycanda təsisatlandırılmasının zəruriliyi və inkişaf perspektivləri şərh edilir. Kredit kooperasiyasının ənənəvi bank və maliyyə-kredit sistemlərindən fərqli olaraq regional mikromaliyyələşdirmə ilə müqayisədə üstünlüyü və əhəmiyyəti əsaslandırılır. Respublikada ümumilikdə kooperasiyanın, xüsusən də kredit kooperativlərinin inkişafında normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi, bu sahədə müvafiq strategiyanın qəbul olunması və həmin istiqamətdə yeni elmi-nəzəri əsaslandırılmaların işlənilib hazırlanması təklif edilir.

Açar sözlər: kooperasiya, kredit kooperativi, mikromaliyyələşdirmə.

Giriş

Dərinləşən və təkmilləşən bazar münasibətlərinin müasir vəziyyəti ənənəvi bank institutları ilə yanaşı, həm də digər spesifik təsisatların da formalaşdırılmasının zəruriliyini diktə edir. Belə perspektivli təşkilati sistemlər sırasında kredit riskinin diversifikasiyasını təmin edən müvafiq təyinatlı kooperativ qurumlar çıxış edirlər.

Banklardan fərqli olaraq, kredit kooperativlərinin əsas məqsədi heç də təkə mənfəət əldə etmək deyildir. Əksinə, burada əsas məqsəd kooperativ üzvlərinə və payçılara imkan daxilində ən sərfəli şərtlərlə kredit-maliyyə xidmətləri göstərməkdən, bununla da öz mülkiyyətlərində olan təsərrüfatları inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Beynəlxalq təcrübə

göstərir ki, məhz kredit kooperativləri kənd təsərrüfatında kiçik sahib-karlığa lazımi dəstək verməklə aqrar iqtisadiyyatın inkişafında mühüm rol oynayırlar [1].

Əmlakları xüsusi və cəlb olunmuş vəsaitlər hesabına formalaşan, struktur və menecment mükəmməlliyi, sadə quruluş imkanı ilə seçilən kredit kooperativləri bir çox ölkələrdə inkişaf edir və əhatə dairələrini genişləndirirlər. İqtisadi inkişaf, bazar münasibətlərinin dərinləşməsi belə nümunəvi kooperativlərin respublikamızda da yaradılmasına ehtiyac yaradır. Problemin aktualığı nəzərə alınaraq, bizim tədqiqatlarımızın da predmetini kredit kooperativlərinin xarakterik xüsusiyyətlərinin təhlili və onların Azərbaycanda tətbiq edilməsi effektivliyinin elmi əsaslandırılması təşkil edir.

*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. Bakı şəhəri. AZ 1001. İstiqlaliyyət küçəsi, 6.
hasan_israfilov@hotmail.com

Kredit kooperativlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri

Bazar münasibətlərinin inkişafının indiki mərhələsində əmtəə istehsalçılarının maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına, onların fəaliyyət səmərəliliyinin artırılmasına əlverişli şərait yaradan kredit kooperativlərinin mahiyyət və funksionallığını əks etdirən tədqiqatlar xüsusi maraq doğurur. İnkişaf etməkdə olan bu kooperativ təsisat forması çevikliyi və rəqabət qabiliyyətliliyi ilə seçilir. Kredit kooperativi maliyyə təsisatının bir növü olmaqla banklar və başqa kredit təşkilatlarından fərqli sistemə malikdir. İstehlak kooperativlərinə aid edilən, bir neçə fiziki və ya hüquqi şəxsin birləşmiş funksiyaları yerinə yetirməsi üçün öz-özünü idarə edən qeyri-kommersiya birliyi kimi kredit kooperativləri öz iştirakçılarının pul vəsaitlərini qarşılıqlı kreditvermə üçün akkumulyasiya edir.

Kredit kooperativlərin əsas məqsədi mənfəətin maksimalaşdırılması ilə yanaşı, xeyriyyəçilik missiyasını da yerinə yetirməkdən ibarətdir. Belə ki, kiçik biznesin inkişafı əsasında real bazar iqtisadiyyatı şəraitini nəzərə almaqla onlar az əmlak təminatlı vətəndaşlara köməklik göstərmək kimi xeyirxah funksiyaları da yerinə yetirirlər.

Kredit kooperativləri özünəməxsus təşkilatı struktura malikdirlər. Bu kooperativlərin beynəlxalq təcrübədə daha geniş yayılmış təşkilatı strukturu aşağıdakı elementlərdən ibarətdir [2, 3]:

- kooperativin üzvləri, kooperativin ümumi yığıncağı;
- kooperativin İdarə Heyəti;
- icraçı direktor;
- əməkdaşlar ştatı;
- Müşahidə və Kredit Komitəsi.

Kredit kooperativlərinin xırda əmtəə istehsalçıları üçün cəlbədiciliyi əsasən onun idarə edilməsinin demokratik formasından, birləşmiş

məsuliyyətdən və kapital qoyuluşunun qarşılıqlı sərfəli şərtlərindən irəli gəlir. Qeyd edək ki, kredit kooperativi bankları əvəz etmir və maliyyə bazarında mövcud olan boşluqları doldurur. Kredit kooperativləri mülkiyyətçilər tərəfindən özlərini müvafiq zəruri xidmətlərlə təmin etmək üçün könüllülük əsasında yaradılır. Maliyyə sahəsində qeyri-kommersiya qaydasında fəaliyyət göstərən kredit kooperativləri səhmdar cəmiyyətindən fərqli olaraq öz gəlirini maksimum həddə çatdırmağa çalışır. Adətən, həmin gəlir aşağı faiz dərəcəsi səbəbindən məhdudlaşır [1-3].

Kredit kooperativləri daha çox insanların kompakt yaşadıqları yaşayış məntəqələrində effektiv sınaqdan çıxır. Məhz bu üstün formalı qarşılıqlı yardım əsasında regionlarda, xüsusən kənd yerlərində insanlar öz maddi rifahını yüksəldərək ölkənin gələcəyi üçün iqtisadi potensialı möhkəmləndirir və resurs zənginliyini daha da artırır [1, 2].

Cəmiyyətin istənilən sosial təbəqəsini təmsil edən vətəndaşların, sahibkarların, fəhlələrin, kəndlilərin və s. daxil olduğu müvafiq kredit kooperativlərinin mühüm üstünlüklərindən biri də onların bilavasitə öz təsərrüfatlarını və ya biznesini inkişaf etdirməyə çalışan qrupdan ibarət olmasıdır. Digər müsbət cəhət ondan ibarətdir ki, xüsusi fiziki şəxslərin əllərində cəmlənmiş maliyyə vəsaiti heç də kreditör üçün deyil, onların özləri üçün sərf edilir. «Özün-özünə kömək et» prinsipi bu prosesdə tam məntiqi əsasda reallaşır. Keyfiyyətlilər sırasında başqa bir əlamətdar hal cəlb edilmiş vəsaitin geri qaytarılmaması və ya müflisləşmə riskinin minimal səviyyəli olması ilə bağlıdır. Belə ki, kooperativ üzvlərinin, demək olar ki, hamısı bir-birlərini yaxşı tanıyırlar. Bu sistem çərçivəsində onlar borcu kommersiya banklarının təqdim etdiklərindən daha sərfəli aşağı faizlə əldə etmək imkanına malik olur, əmanətçilər isə öz növbəsində daha çox faiz əldə edirlər.

Kredit kooperativləri öz üzvlərinə pul resurslarının cəmləşdirilməsi hesabına xeyli kömək edir, qarşılıqlı zəmanət əsasında fəaliyyət göstərirlər. Kredit üzvlüyü kooperativ üzvlərinə borc verir, üzvlərdən əmanətlər qəbul edərək saxlayır. Qeyd edək ki, bəzi keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə kredit birliklərinin öz üzvlərindən əmanət qəbul etməsinin hüquqi bazası hələ ilkin formalaşma mərhələsindədir. Onlar müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərini banklarda depozit kimi yerləşdirir, kooperativ üzvlərinə maliyyə-təsərrüfat məsələlərinə, xarici iqtisadi və başqa fəaliyyət növlərinə dair məsləhətlər verir. Bu məqsədlə kooperativin üzvləri üçün treninqlər, seminarlar keçirir, onların öyrədilməsi üçün digər formalardan da istifadə edirlər [1].

Kredit kooperasiyasının inkişafının təhlili göstərir ki, bu növ kooperasiyalar bazar münasibətləri şəraitində yalnız o halda inamla fəaliyyət göstərə bilər ki, onlar maliyyə bazarının tamhüquqlu iştirakçılarna çevrilsinlər. Başqa sözlə, həmin kooperativlər həm kommersiya, həm də qeyri-kommersiya fəaliyyət növləri ilə məşğul olsunlar. Onların fəaliyyətinin səmərəliliyi kommersiya banklarına xas olan bəzi funksiyaları yerinə yetirməsindən, o cümlədən müxtəlif növ kreditlər verilməsi, əmanət əməliyyatları və başqa fəaliyyətlə məşğul olmasından asılıdır. Kredit kooperativləri müasir texnika və texnologiyalara malik olmalı, müştərilərin tələbatına uyğunlaşdırılır. Mövcud reallıqlar göstərir ki, ümumilikdə kooperativ sahibkarlıq fəaliyyətindən tam imtina etməməlidir. Bununla belə, əldə edilən mənfəətdən kooperativin üzvlərinin, onun payçılarının mənafeyi üçün istifadə edilməlidir.

Kooperativlər, o cümlədən kredit kooperativləri də dövlət büdcəsinin formalaşmasında vergi və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər ödənişlər vasitəsi ilə iştirak edirlər. Ayrı-ayrı ölkələrin kooperativ təşkilatlarında ver-

giqoyma bazasının strukturu müxtəlif ola bilər. Lakin burada daha çox vergiqoymanın beynəlxalq sistemindən irəli gələn cəhətləri üstünlük təşkil edir. Burada həmçinin vergi güzəştlərinin şərtləndirən strategiyalara da geniş yer verilir [1, 3].

Əksər maliyyə təşkilatlarına nisbətən kredit kooperativlərinə nəzarət, əsasən, onun üzvləri tərəfindən həyata keçirilir. Kooperativin üzvləri isə birgə mülkiyyət və ümumi kooperativ maraqları əsasında birləşərək müştərilər qismində deyil, kooperativin tamhüquqlu üzvləri kimi çıxış edirlər [4].

Göründüyü kimi, kredit kooperativləri təkcə kapitalların birliyini deyil, insanların, kooperativ üzvlərinin birliyi formasını əsaslandırır. Digər tərəfdən kredit kooperativləri ipoteka kreditləşdirilməsinin və müqavilə sığortasının inkişafının ideal alətlərindən biri kimi də çıxış edirlər [1, 4, 5].

Azərbaycanda kredit kooperativlərinin təsisatlandırılması zəruriliyi

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində, mikromaliyyələşdirmənin formalarından biri kimi kredit təyinatlı kooperasiya müvəffəqiyyətlə inkişaf etməklə özünün yaşamaq hüququ qazandığını sübut etmişdir. Bu baxımdan respublikamızda da mikromaliyyələşdirmənin əsas formalarından biri kimi kredit kooperasiyasının inkişafı daha geniş vüsət almaqdadır.

Son illər respublikamızda müxtəlif obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən kooperasiyanın və kiçik sahibkarlığın hüquqi əsaslarının yaradılması ilə bağlı xeyli iş aparılmasına baxmayaraq bu vacib sahə hələlik özünün lazımı inkişafını tapa bilməmişdir. Lakin bu istiqamətdə artıq fəaliyyətdə olan qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi işində böyük irəliləyişlər nəzərə çarpır. Prosesin daha da sürətləndirilməsi, elmi əsaslara söykənən səviyyədə inkişaf etdirilməsi, bu gün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd edək ki, MDB

məkanında bu mühüm problemin müzakirəsi və həllində çoxsaylı iqtisadçı alimlər, mütəxəssislər kooperativ hərəkətinin fəalları, biznes qurumları və digər sahibkarlıq təbəqələri iştirak edərək öz bilik və təcrübələrini bu sahədə bölüşürlər. Rusiya parlamentinin yuxarı palatasında daimi iş rejimində kooperativ hərəkətinin inkişafı məsələləri üzrə görüşlər və müşavirələr keçirilməsini, kooperasiya və kiçik biznes nümayəndələrinin rəyləri və mövqeləri nəzərə alınmaqla önəmli qərarlar qəbul edilməsini konkret nümunə kimi göstərmək olar. Qanunvericilərin konstruktiv əməkdaşlığı şəraitində kooperatorlar və sahibkarlar ölkə iqtisadiyyatı üçün taleyüklü qanun layihələri qəbul edir və çoxcəhətli monitorinqlərə əsaslanan reallaşdırma mexanizmləri işləyib hazırlayırlar. Bundan başqa burada kooperativlərin həmrəylik sistemi təkmilləşdirilmiş, yeni müvafiq assosiasiya tipli qurumlar təsis olunmuşdur. Kooperativ hərəkəti iştirakçılarının daha optimal forması kimi Ümum Rusiya Kooperativ Birliyi yaradılmış və bu birlik artıq Ümumdünya Kooperativ Cəmiyyətinin ən nüfuzlu və tam hüquqlu üzvlərindən birinə çevrilmişdir [4, 5].

Zənnimizcə, bu gün Respublikamızda iqtisadiyyatın bütün sahələrində böyük müvəffəqiyyətlər qazanıldığı bir şəraitdə, iqtisadi inteqrasiya və qloballaşma prosesləri nəzərə alınmaqla kredit kooperasiyanın da geniş təsisatlandırılması və inkişafı prosesi daha da sürətləndirilməlidir. Hesab edirik ki, respublikamızda iqtisadi irəliləyişlərimiz daha da geniş vüsət aldıqca kooperativ hərəkətinin genişlənməsi prosesi güclənəcək, müxtəlif təyinatlı yeni kooperativ təsisatları yaradılacaqdır. Bunun üçün isə vurğulandığı kimi müvafiq sahənin normativ-hüquqi bazası genişləndirilməli və bu sahədə bütün vacib problemlər öz həllini dövlət proqramları çərçivəsində həllini tapmalıdır.

Qeyd edək ki, tədqiqatımızın obyektı olan

bu sahənin inkişafının Respublika əhəmiyyətli kooperativ qurumlarının fəaliyyətlərinin gücləndirilməsi ilə yanaşı, dövlət qayğısına da xüsusi ehtiyacı vardır. Belə ki, kiçik biznes təsisatlı belə kooperativlərdə vergi güzəştləri tətbiq olunmalı, dövlət bu müəssisələrdə kooperasiya dəyərlərinin reallaşması üçün yeni dəstək mexanizmləri tətbiq etməlidir. Burada stabil daxili bazar təminatı və həmçinin ixracat məsələləri diqqət mərkəzində olmalıdır. Bu prosesdə eyni zamanda mikromaliyyələşdirmə sferasında da təkmilləşdirmələr aparılmalıdır. Zənnimizcə, indi respublikamızda mikromaliyyələşdirmənin inkişafının nəzəri məsələlərinin praktiki müstəviyə keçirilməsi üçün yaranmış real imkanlardan tam istifadə edilməsi vaxtı gəlib çatmışdır. Böyük gələcəyi və az riski olan bu prosesə yerli investorlarla yanaşı xarici investorların da cəlb edilməsi məqsədəuyğundur.

Kredit təşkilatı mövcud kredit texnologiyasının daimi təkmilləşdirilməsinə çalışmalıdır. Bu halda o, qısa zaman kəsiyində müvəffəqiyyət əldə etməyi və tez varlanmağı qarşısına məqsəd qoymamalı, həmişə uzunmüddətli qarşılıqlı səmərəli münasibətlərə üstünlük verməlidir. Kredit kooperativi Azərbaycan iqtisadiyyatının spesifikliyini nəzərə almaqla sosial yönümlü faiz siyasəti aparmalı, keyfiyyətli kredit xidməti göstərməklə xüsusi etimad qazanmalı, bütövlükdə ölkənin iqtisadi inkişafına hərtərəfli kömək göstərməlidir.

Nəticə

Kredit kooperasiyasının inkişaf təcrübəsinin öyrənilməsi belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, həm kommersiya, həm də qeyri-kommersiya funksiyalarını yerinə yetirən qarışıq tipli kooperativlərin mövcud olması özünü tam doğruldu. Kredit kooperativlərinin dirçəldilməsi üçün əvvəllər qazanılmış qabaqcıl təcrübədən istifadə etməklə mövcud imkanları aşkara çıxarmaq lazımdır. Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, kredit kooperativi xüsusi

tipli bir təşkilatdır. Kredit kooperasiyasının ən səmərəli inkişafı yalnız çoxsəviyyəli kənd kredit kooperativləri sisteminin qurulması və cəmiyyətin maliyyə sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilməsi şərti ilə mümkündür. Nəzərə alınmalıdır ki, bir qayda olaraq kredit kooperasiyası əhalinin nisbətən aztəminatlı təbəqələrinə xidmət göstərir, buna görə də dövlətin kredit kooperativlərinə münasibətdə daha mülayim vergi siyasətindən istifadə etməsini məqsəduyğun hesab edirik. Lakin əsas cəhət odur ki, kredit kooperativini öz mövcudluğunu təmin etmək üçün rəqabətqabiliyyətli olmalı, banklarla müqayisədə daha ucuz xidmətlər göstərməli, sadə strukturluğu və innovativ çevikliyi ilə fərqlənməlidir.

Aparılan tədqiqatlar bir daha göstərir ki,

son illər Azərbaycanda kooperasiyanın inkişaf etdirilməsi üçün daha əlverişli şərait formalaşmaqdadır. Yaranmış yeni iqtisadi reallıqlar, təkmilləşən bazar münasibətləri, dərinləşən beynəlxalq inteqrasiya, yüksəliş tapan elmi-innovasiya nailiyyətləri respublikamızda kooperativ hərəkatının daha da inkişaf etməsini şərtləndirir.

Regional yaşayış məntəqələrində, xüsusən də, ucqar kənd yerlərində kooperasiyanın kredit formalı təsisatının da təşəkkülü və inkişaf etdirilməsi zəruridir. Bunun üçün isə respublikada mövcud kooperasiya qanunvericiliyi, maliyyə-kredit və bank institutları ilə bağlı normativ-hüquqi aktlar bazası təkmilləşdirilməli, dövlət səviyyəsində müvafiq strategiya hazırlanmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. İsrailov H.A. «Qloballaşma şəraitində istehlak kooperasiyasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri» Bakı: Elm, 2010. 476 s.
2. Коновалов М.В. Кредитные кооперативы // Материалы Международной научно-практической конференции. Ростов-на-Дону, 2004, 32 с. 656 с. (*Konovалov M.V. Kredit kooperativləri. Elmi-praktiki konfransın materialları. Rostov-Don 2004. 656 s.*)
3. Крашенинников А.И. Кооперация в современном мире. М.: Экономика, 2004, 345 с. (*Kraşeninikov A.İ. Müasir dünyada kooperasiya. Moskva, 2004. 345 s.*)
4. www.econ-om.narod.ru. (*Rusiyada iqtisadiyyat portalı*).
5. Файн Л.Е. Теории кооперации. Иваново: Изд. ИГУ, 2004, 276 с. (*Fayn L.E. Kooperasiya nəzəriyyələri İvanova, 2004. 276 s.*).

Гасан Абид оглу Исрафилов,

доктор философии по экономике, доцент
Азербайджанский Государственный Экономический Университет
директор Центра по Подготовки Магистров

Организационные-экономические аспекты кредитных кооперативов и тенденции развития

Аннотация

В статье исследовано организационные-экономические аспекты, характерные особенности кредитных кооперативов и обосновано необходимость формирования и перспективность этих учреждений в Азербайджане. Анализировано преимущество и существенные различия в региональном микрофинансировании кредитных кооперативов от традиционных финансово-кредитных и банковских систем. Предложено по развитию кооперации, особенно кредитных кооперативов в республике усовершенствование нормативно-правовой базы, принятия соответствующей стратегии и разработка новых научно-теоретических основ в этом направлении.

Ключевые слова: кооперация, кредитные кооперативы, микрофинансирования

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 04.09.10.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 30.09.10.

Çapa qəbul olunmuşdur: 25.10.10.